

SEBŐK SZILVIA

A KISVÁRDAI SZENT ORSOLYA-RENDI TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET HALLGATÓINAK REKRUTÁCIÓS VIZSGÁLATA 1928 ÉS 1938 KÖZÖTT

Az utóbbi évek társadalomtörténeti kutatásaiban kiemelt szerepet kapott az oktatás szociológiai szempontú megközelítése, melynek legfontosabb színtere az iskola. Ezzel szoros kölcsönhatásban van a társadalmi mobilitás kérdése is, különösen a családi háttér vonatkozásában, hiszen egy előnyösebb családi helyzetű egyén nagy valószínűséggel jut el komolyabb oktatási intézményekbe, s ebből kifolyólag kedvezőbb társadalmi pozícióba kerül kevésbé előnyös helyzetben lévő társaihoz képest.

Hazánkban a társadalomtörténet-írás leginkább a középiskolai diákság rekrutációját, társadalmi összetételét vizsgálja. Bácskai Vera és Sasfi Csaba már hosszú ideje folytat kutatásokat a 19. század első felének dunántúli és pesti gimnáziumait látogató diákokról. Karády Viktor pedig szinte iskolát teremtett a modernizáció és iskoláztatás dualizmus kori vizsgálatával.¹

A fenti kutatástörténeti előzményekhez kapcsolódik a dolgozat témája, a társadalmi mobilitás komplex jelenségében egy kis partikula bemutatása, a kisvárdai Szent Orsolya-rendi Tanítóképző Intézet növendékeinek rekrutációs vizsgálata 1918 és 1938 között, amely a rendelkezésre álló adatok birtokában elemzi a tanulói létszám változásait, a diákok származását és felekezeti összetételét, születési helyét, nyelvismeretét és a tanintézet vonzáskörzetét.

A felhasznált források közül elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában fennmaradt iskolai értesítőkből, évkönyvekből nyerhetünk információkat. Ezeken túl a fent említett szerző, Sasfi Csaba² tanul-

¹ BENDA Gyula, *Kisváros és gimnáziuma*, Korall 3-4(2001) = http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/K01_3_4.pdf (letöltve: 2017. 02. 10.)

² SASFI Csaba, *Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: Négy dunántúli ifjú kiművelése a reformkorban* = Korall 3-4(2001) = <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/sasficsaba.pdf> (letöltve: 2017. 02. 10.)

mánya, Benda Gyula és Lengvári István,³ Bódy Zsombor,⁴ továbbá Donáth Péter⁵ írása; Fekete Szabolcs,⁶ Pukánszky Béla és Németh András⁷ munkája, valamint Mészáros István könyve.⁸ Végül a helytörténet anyagai közül Darabosné Maczkó Beáta,⁹ illetve Néző István és Szivák Gábor¹⁰ munkája adott támpontot a tanulmány elkészítéséhez.

A kutatás ismertetése

A vizsgálat kigyűjtött adatai egy Microsoft Excel táblázatban szerepelnek, mely a tanulók nevét, születési helyét és idejét, vallását, nyelvismeretét, tanulmányi eredményét és szülei foglalkozását tartalmazza, s ezekből az információkból egy adott társadalmi csoport jelenlétére is következtethetünk. Az elemzés négy szempontot emel ki: a tanulók származását, felekezeti hovatartozását, lakóhelyét és nyelvismertetét, kiegészítve a település két világháború közötti helyzetének és társadalmi rétegződésének bemutatásával, melyek hatással voltak az oktatás szereplőire.

A kutatás nem átfogó, szintézis jellegű munka, csupán arra vállalkozik, hogy képet adjon arról, hogy egy kis vidéki tanítóképzőbe milyen társadalmi rétegből, honnan érkeztek a hallgatók, s ebből következtethetünk az intézmény lokális és regionális szinten betöltött szerepére is. Elsőként a demográfiai viszonyokat, majd a társadalmi rétegződést mutatom be.

Kisvárdai demográfiai viszonyai

Kisvárdai Szabolcs megye egyik legrégebbi városa, kulturális színvonalával mindenkor kiemelkedett a környék hasonló helységei közül. Fejlődése mind gazdasági, mind kulturális téren igen korán különleges helyzetet biztosított számára a várme-

³ LENGVÁRI István, *A pécsi cisztercita főgimnázium tanulói, 1852–1911*, Korall 3-4(2001) = http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/K01_3_4.pdf (letöltve: 2017. 02. 10.)

⁴ BÓDY Zsombor, *Magyarország társadalomtörténete a két világháború között*, Bp., 2013 = https://btk.ppke.hu/uploads/articles/4090/file/body_zsombor-magyarorszag_tarsadalomtortenete_a_ket_vilaghaboru_kozott.pdf (letöltve: 2017. 02. 10.)

⁵ DONÁTH Péter, *A magyar művelődés és tanítóképzés történetéből: 1868–1958*, Bp., Trezor, 2008.

⁶ FEKETE Szabolcs, *A pécsi egyetem bölcsész-diplomásainak rekrutációja: 1921–1940*, Bp., WJLF, 2012, (Szociológiai Dolgozatok, 2) = <http://mek.oszk.hu/10900/10992/10992.pdf> [letöltve: 2017.02.10.]

⁷ PUKÁNSZKY Béla, NÉMETH András, *Neveléstörténet*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

⁸ MÉSZÁROS István, *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Bp., Szent István Társulat, 2000.

⁹ DARABOSNÉ MACZKÓ Beáta, *Kisvárdai a két világháború közötti időszakban = Szabolcs-Szatmár-Beregi levéltári évkönyv*, 14, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 2000, 157-190.

¹⁰ NÉZŐ ISTVÁN, SZIVÁK GÁBOR, *Kisvárdai a források tükrében: Szemelvénygyűjtemény*, Kisvárdai, Vár. Kvt., 1999.

gyében. Mint a Nyírség és a Rétköz, e két merőben eltérő jellegű terület találkozási vonalán fekvő település, olyan adottságokkal rendelkezett, amelyek magukban hordozták a fejlődés lehetőségeit.¹¹ Már a XIV. század óta mezővárosi jogállású volt, de csupán 1970-ben emelkedett városi rangra.

A két világháború közötti időszakban Kisvárdra hatásköre még mindig nagy, bár „*sok hozzánk gravitáló községet elvesztettünk el*” a területelcsatolások következtében. Kisvárdra vonzáskörzete „*magában foglalja a kisvárdai és tiszai járást egészen, s a nyírbaktai járásból kilenc, a nyírbogdányi járásból négy községet. Ennek az 56 községnek, amely Felső-Szabolcsot ma teszi, összesen 103 249 lakosa van, ez Szabolcs vármegye lakosságának több mint 1/4-e. Felső-Szabolcs területe 188 714 kat. hold, ami jóval kevesebb, mint a megye területének 1/4-e. Felső-Szabolcs a vármegye legsűrűbben lakott része*” – írta a Felső-Szabolcs című lap 1933-ban.

A település a vizsgált korszakban már járásbírói és adóhivatali székhely, a városban található szolgabírói, telekkönyvi hivatal, királyi közjegyzőség. A település a környék kereskedelmi és hiteléletének központja is. 1922-ben öt bank működött a községben, 1927-ben már hat, de az összevonások következtében 1935-re számuk négyre csökkent. Mellettük két-három hitelszövetkezet is a lakosság szolgálatában állt. A környéket egészségügyi szempontból ugyancsak Kisvárdára látta el.¹² E szolgáltatási alapfunkciók biztosítása által a térség központjává vált.

A demográfiai adatokra, a község népességszám-változásaira a következő táblázat adataiból, az eltartottak és keresők arányából következtethetünk. Az 1900-as évektől ugrásszerűen emelkedett a lélekszám 1930-ig, azonban 1930-tól 1941-ig csupán 649 fővel gyarapodott. Jelentős növekedést az 1920 és 1930 közötti időszak mutat. „*Nagyobb mértékben igen magas (20,5%-os) természetes szaporodási aránya következtében nőtt meg igen szép számmal, 55.368-cal (16,3%) Szabolcs-Ung megye népessége*”¹³ – tudósít az 1930-as népszámlálás. A község vonzereje 1930-ig rendkívül erős volt a térségben, amit a lakosság egyrészt a földreformnak tulajdonított, melynek során Kisvárdán „*79 és 3/4 hold további házhely céljára váltatott meg*”,¹⁴ másrészt a környékbeli napszámosok és fuvarosok bevándorlásának, akik a jobb munkalehetőség reményében érkeztek ide.

¹¹ VIRÁGH Ferenc, *Adatok Kisvárdra történetéhez*, Kisvárdai, Jósa Múz., 1981, 138.

¹² DARABOSNÉ MACZKÓ, *i. m.*, 157.

¹³ 1930. évi népszámlálás I: *Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint*, 1932, 1 = https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=26&layout=s (letöltve: 2017. 01. 11.)

¹⁴ NÉZŐ-SZIVÁK, *i. m.*, 267.

Év	Kereső	Eltartott	Összesen
1900	3318	4939	8 257
1910	3842	6177	10 019
1920	4671	6764	11 435
1930	5531	8602	14 133
1941	5569	9213	14 782

1. táblázat: Kisvárdai népessége 1900–1941-ben¹⁵

A népességnövekedés ténye és a vándorlás valóban igazolható, ha a lakosság számát vallásonkénti megoszlásban vizsgáljuk meg. A 2. táblázat adatai százalékos arányban mutatják a lakosság szám növekedését. Négy felekezeti csoport jellemző: római és görögkatolikus, református és izraelita. A lakosság vallási megoszlását tekintve Kisvárdán 1920-ig közülük legnagyobb számban a római katolikusok és a zsidók éltek. Ezt követően viszont szignifikáns a görögkatolikusok és a reformátusok aránya, s közülük e két felekezethez tartozó bevándorló földművesek éltek a környéken, ami magyarázza a népességszám emelkedését. Az 1920-as évek viszonylatában csökkent az izraeliták aránya, mely valószínű, hogy a Trianon után elszenvedett határváltozások következménye, illetve a többi felekezeti csoport megerősödése miatt következett be. 1930 és 1941 között nem tapasztalható népességnövekedés, sokkal inkább elvándorlás indult meg, melynek hátterében a gazdasági válság miatt elszegényedő zsidó kiskereskedő és a református, görögkatolikus vallású agrárproletár réteg létbizonytalansága állt.

Év	Római katolikus	Görögkatolikus	Református	Izraelita
1900-1910	17,3	25,7	17,3	13,9
1910-1920	12,2	17,2	10,7	12,1
1920-1930	19,9	25,65	28,0	5,6
1930-1941	6,4	2,5	3,3	3,0

2. táblázat: A lakosság számának növekedése a főbb felekezetek szerint, %-ban¹⁶

Társadalmi rétegződés

A társadalom szerkezeti tagoltságát a felekezeti és etnikai differenciálódásnál közvetlenebbül és mélyebben meghatározza a tevékenység szerkezete (vagyis a foglalkozási összetétel), valamint a tulajdonhoz fűződő viszonyból és a jövedelemelosz-

¹⁵ Forrás a Magyar Statisztikai Közlemények (a továbbiakban: MSK) 48., 71., 86. népszámlálási és a TSK 1975. kötetei alapján; idézi: DARABOSNÉ MACKÓ, *i. m.*, 160.

¹⁶ Forrás: DARABOSNÉ MACZKÓ, *i. m.*, 162.

lásból adódó egyenlőtlenségek rendszere. A korszakunkat közvetlenül megelőző fél évszázad modernizációja egy, az iparosodás (és az urbanizáció) útján éppen csak megindult, agráripari gazdaságstruktúrát hagyott örökül. Arról, hogy a magyar gazdaság milyen messze jutott ezen az úton, némi képet alkothatunk magunknak az 1920-as népszámlálás foglalkozási statisztikája alapján. A háborús gazdálkodásból a béketermelésre való átmenet idején készített és a korábbi területének (és népességének) egyharmadára zsugorodott országban megejtett census tanúsága szerint a népesség abszolút többsége, 55,7%-a élt agrártevékenységből; 30%-ának az egzisztenciája (és munkavégzése) kötődött az iparhoz és a kereskedelemhez, illetve valamivel kevesebb mint a tizede volt értelmiségi és tisztviselő. Mindebben nem az az érdekes, hogy az adatok milyen tükröt tartanak az előző korszak elé, hiszen a háborús évek megannyi átmeneti fejleménye és a drasztikus területi-népességi változások folytán a konkrét arányszámok igen esetlegesek. Ami miatt mégis fontosak az idézett adatok, hogy a Horthy-korszakban ez jelentette a kiindulópontot.¹⁷

Az időszak foglalkozásszerkezeti megoszlását tekintve még mindig – bár csökkenő arányban – legtöbben a mezőgazdaságból éltek. A korszak végére, még ha relatíve a legnagyobb ágazat maradt is a mezőgazdaság, a lakosság többsége már nem az agráriumban tevékenykedett.¹⁸

Az őstermelő népesség

A helyi viszonyokat figyelembe véve a község elsődleges funkciója a gazdasági termelés és az áruforgalom volt. A fő foglalkozáscsoportot a mezőgazdaságban az őstermelő népesség gyarapodása jellemezte, mely az agrárproletariátus változásaival függött össze.¹⁹ Az 1920-as és 1930-as években kevesebben lettek az idénymunkások, továbbá csökkent a mezőgazdasági cselédek és tisztviselők száma is, ellenben a napszámosok aránya emelkedett; az agrárszektor munkaerő-kibocsátóvá vált, s megindult az átáramlás az iparba (főleg az építőiparba, idényjellegű munkákra). Azonban az 1930 utáni időszakban ismét feltételezhető egyfajta visszaáramlás a mezőgazdaságba, melynek oka a gazdasági válság következtében tönkrement kisiparos réteg beáramlása, de ugrásszerűen nőtt az elvándorlók és családjuktól távol munkát vállalók száma is; annak ellenére, hogy a település megpróbált munkaalkalmakat biztosítani. Erről tudósít a Nyírvidék című napilap:

„Kisvárdán is a lehető legjobb impressziókat szerezte az inspiráló főispán és kísérete, az

¹⁷ GYÁNI Gábor, KÖVÉR György, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, 2006, 133 = http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszagtarsadalomtortenete/index.html (letöltve: 2017. 02. 10.)

¹⁸ BÓDY, *i. m.*, 18.

¹⁹ A különböző társadalmi csoportok kategorizálásánál a DARABOSNÉ MACZKÓ Beáta által követett tipológiát vesszük figyelembe.

*ínségakció lebonyolításáról. Itt 15.057 a lakosság száma és 217 családfő 334 családtaggal munkaképtelen, 424 családfő 1936 családtaggal munkálatok végzése ellenében kapja a liztelltatást. Az ellátatlanok közül 35 százalékot tesz ki az ipari és más foglalkozásúak száma, míg a mezőgazdasági munkások 65százalékát teszik az ínségeseknek. Feltöltik a Flórián-teret, a Zrínyi-teret 829 kézi és 320 igás napszámmal.*²⁰

A kisparaszti réteg helyzete sem volt kedvezőbb. Sokat dolgoztak, saját földjeik (5-20 hold) mellett bérművelést is kellett vállalniuk a jobb megélhetés érdekében. Céljuk a földbirtokuk gyarapítása volt. Ehhez a réteghez tartozott a mezőgazdasági önállóknak kb. a negyede. A nagyobb gazdaságok száma már jóval kevesebb ebben az időszakban.

A városi jellegű kispolgárság

A városi jellegű kispolgárság három réteghez köthető leginkább: a kisiparos, a kiskereskedő és az altiszti réteghez. A jövedelem nagyságát illetően a havi kétszáz pengőt emlegette a kor – megénekelve egyaránt sanzonban és József Attila versében – mint középosztályi létminimumot. Hozzá kell azonban tennünk, hogy egyrészt ez inkább egy egyedülálló ember esetében igaz, egy családnak már kevés volt a havi kétszáz, másrészt a szakmunkások körében, ha nem is volt általános, de akadt szép számmal, aki elérte ezt a jövedelmi szintet. Lényeges különbség volt viszont a jövedelem formájában, amennyiben a középosztálybelinek számító állásokban az alkalmazottak havi fix fizetést kaptak, a kisiparosok és kiskereskedők pedig saját maguk tartották el családjaikat. A társadalom alsóbb rétegeiben is léteztek mindazonáltal fix keresetű csoportok, az ún. kisfixes kategóriák: postások, vasutasok, más közlekedési vállalatok dolgozói, hivatalszolgák, rendőrök stb., akiket összefoglalóan altiszti rétegnek szoktak nevezni.²¹

Kisvárdán a statisztikák szerint 1920-ban még 581 fő volt az ipari önállók száma, később ez fokozatosan csökkent. 1927-ben a Szabolcsi címtár 65 féle foglalkozást és 373 kereskedést jegyzett. Zömében alkalmazott nélkül dolgoztak, leginkább a szolgáltató- és javítóiparban: cipészek, csizmadiák, szabók, fodrászok. Sokat kellett küzdeniük a fennmaradásukért, főleg a válság idején. E „szegény sorsú” családok körében mindennapos szokás, hogy a műhelyükben előállított termék forgalmazását maguk végzik: ez egyúttal ki is jelöli pontos helyüket az iparos hierarchiában.²² Szakmanként egy-egy felkapott, jól felszerelt műhellyel rendelkező mester tevékenykedett Kisvárdán, különösen a szabók között. Jellemzőjük, hogy tanulóévei-

²⁰ Erdőhegyi Lajos dr. főispán, Virányi Sándor alispán és Kausay Tibor gazdasági főfelügyelő kíséretében szombaton kezdte meg az ínségesek ellátását ellenőrző körútját, Nyírvidék, 21(1932), jan. 27., 3.

²¹ BÓDY, i. m., 54–55.

²² GYÁNI-KÖVÉR, i. m., 190.

ket Budapesten vagy külföldön töltötték, s az ott szerzett tapasztalatokat és pénzt kamatoztatták későbbi pályájuk során. Ezek a szakmák leginkább családon belül öröklődtek.

A kereskedő réteg nagyobb része a kispolgári életszínvonal alatt élt. A nagyobb árukészlettel rendelkező üzletek különféle cikkekre szakosodtak (fűszer, ruházat, papíráru). A kereskedőtársadalom legszűkebb csoportját a falusi szatócsok mellett a piaci kofák, az utcai és mozgóárusok, valamint a vándor- és házaló kereskedők alkották, akik a jövedelem és az életforma alapján ritkán kapaszkodtak fel a kispolgárság szintjére.

Az altiszti réteg

Az altiszti réteg arculatát és identitását döntően meghatározza, hogy mintegy átmenőcsatornát képez a lent és a fent (pontosabban a közép) világa között. Az altiszti réteg felső csoportjai (a rendőrségtől a vasútig, postáig vagy nagyvállalatok hasonló foglalkoztatottjaiig), a vendéglátásban dolgozók egy része, felsőfokú végzettséggel nem rendelkező technikusok, műszaki szakemberek és más változatos foglalkozási csoportok tagjai világosan elszakadtak a társadalom alsóbb rétegeitől anélkül, hogy a hagyományos középosztály részeivé váltak volna.²³

Fontos tehát behatóan elemezni, hogy kik számára jelentett a pálya felemelkedési lehetőséget, és vajon kik éltek vele tömegesen. Az 1930-as országos mobilitási statisztika tanúsága szerint az altisztté válás mindenekelőtt a parasztság leszármazottai előtt nyitotta meg a fel- és a kiemelkedés útját: az altisztek több mint a felének (52,5%-ának) az apja tartozott ekkoriban a mezőgazdasági népességhez, közöttük is egyforma gyakorisággal a kis- és középbirtokos parasztsághoz, valamint a mezőgazdasági bérmunkássághoz. Ám az iparosok és a kereskedők gyerekei nem különösebben ambicionálták az altiszti pályát, ők 1930-ban az altisztek apáinak további ötödét adták. Végül az altisztek önrekrutációja alig játszott szerepet, amely két dologra utal: egyrészt arra, hogy a létszámában roppant dinamikusan gyarapodó foglalkozási csoport utánpótlását kizárólag külső forrásokból fedezte; másrészt arra, hogy az altisztek fiai rendszerint felfelé léptek tovább, és ritkán örökítették át apjuk státuszát. Az altiszti pálya társadalomtörténeti értelme ugyanis éppen az, hogy lentről érkezve innen lendíthető tovább egy család hosszú távú, többgenerációs mobilitási pályája. A szegény földműves (vagy iparos) altisztté előlépő gyereke – az iskolázási követelmények teljesíthetlensége folytán – tovább már nem emelkedhet a hivatali hierarchiában. E státusz birtokában mégis módja nyílik gyermekei magasabb fokú iskoláztatására és ezzel a középosztály irányába történő elindításukra.²⁴ E réteg körében a postai, vasúti vagy rendőri állás a hierarchia csúcsát

²³ BÓDY, *i. m.*, 78.

²⁴ GYÁNI-KÖVÉR, *i. m.*, 194.

jelentette. Ezekbe az intézményekbe még érettségivel is nehéz volt bejutni a ,40-es évek elején. E hivatalok komolyságát és presztízsét közvetve is jelzi, hogy a postaal-kalmazottaknak műveltségi vizsgát is kellett tenniük. Ez a réteg igazán büszke volt elért eredményeire, szakmájára és nem utolsósorban önállóságára, amely lehetővé tette sikereit.²⁵

A munkásság

A nem mezőgazdasági munkásnépesség számára vonatkozóan részletes adatokkal csak az iparból rendelkezünk. 1920 és 1930 között az ipari segédszemélyzet száma 43,3%-kal emelkedett, majd 1930 és 1941 között 18,6%-kal csökkent. A modern gyáripar hiányából adódóan a klasszikus értelemben vett gyáripari munkásság nem létezett Kisvárdán, a kisiparon kívüli csekély számú ipari munkásság a helyi üzemekben dolgozott. A dohánybevéltóban szezonmunkára alkalmaztak betanított munkásokat, általában a munkanélküliek köréből 150-200 főt, többnyire nőket. További adalék a munkásságról, hogy egyes vasúti munkások kb. 5000 pengő értékű házzal rendelkeztek. A *háztartási alkalmazottak* száma csökkent a korszakban, kivéve az 1920 és 1930 közötti időszakot, amikor 39 fővel nőtt a számuk. Ők sem voltak túlfizetve, havonta 20 pengőért dolgoztak általában.²⁶

Az értelmiség

Az 1941. évi népszámlálás Kisvárdán 588 szellemi dolgozót említ, ami az összes kereső 0,5%-a. A mezőgazdaságban és az iparban a legalacsonyabb a szellemi munkaerő aránya, ami gazdasági elmaradottságra utal, különösen az 1927 és 1936 közötti években.

A közlekedésben, kereskedelemben és a szolgáltatóiparban dolgozók száma 89 fő volt, ami a keresők 6,6%-át jelenti. Ők többnyire jogi végzettséggel rendelkeztek; intézetigazgatói és ügyészi posztot töltöttek be. Ebben az időszakban a legtöbb dolgozó a közszolgálati és szabadfoglalkozású pályán tevékenykedett. Közéjük tartoztak a saját irodával rendelkező ügyvédek, magánorvosok, gyógyszerészek. A tanügyben dolgozók magas aránya (40%) feltűnő, ez valószínűleg pontos adat az iskolai alkalmazottak számáról. 1927-ben 28 elemi iskolai tanár tanított Kisvárdán, 1938-ban már 39, az óvónők száma pedig kettőről háromra nőtt 1927 és 1938 között. 1927-ben egy tanárt említettek az iparostanonc iskolában, míg 1935 áprilisában tizenhatot. Végül 1927-ben a gimnáziumban 14, a tanítóképzőben 9 tanárt foglalkoztattak. Az 1930/31-es tanévben 20 gimnáziumi tanárról tudunk.²⁷

²⁵ DARABOSNÉ MACZKÓ, *i. m.*, 173.

²⁶ *Uo.*, 175.

²⁷ *Uo.*, 177.

Az egészségügyben leginkább a magánorvosok voltak nagyobb számban. Kisvárdán az értelmiség legszignifikánsabb csoportját az ügyvédek, jogászok alkották. A vezetői állásban dolgozó tisztviselők nagy része is jogi végzettséggel rendelkezett.

Az értelmiségi csoportokon belül nagy anyagi különbségek mutatkoztak. A bírók és ügyészek fizetése jóval magasabb lehetett, mint a középiskolai tanárok, orvosok keresete. Ez utóbbiak a középpolgári szintet megközelítve éltek. Az értelmiség legalsó rétegét az elemi iskolai tanítók, óvónők, postavezetők alkották, akiknek alacsonyabb iskolai végzettsége és jóval szerényebb fizetése volt.

A helyi elit

Az elit zárt társadalmi csoportot alkotott. Ide tartoztak a középpolgári vagy magasabb színvonalon élők, továbbá néhány földbirtokos család is. E szűk körbe való bekerüléshez a következők közül legalább kettővel rendelkezni kellett: cím, diploma, vagyon. A helyi elitre jellemző, hogy többségük az iparos vagy kereskedő családok második vagy harmadik generációjába tartozott. Közülük kerültek ki a bankok és hitelintézetek igazgatói. Jellemző volt körükben a multipozicionalitás. Életmódjukkal kitűntek a többi társadalmi osztály közül.

A zsidóság

Fontos megemlíteni a zsidóság jelenlétét Kisvárdá életében, hiszen tevékenységükkel formálták, alakították a helyi társadalmat. Letelepedésük a 18. században indult meg Szabolcs megyében. A 19. században számuk ötszöröseire nőtt. Sokan házasság révén kerültek ide. Bevándorlásuk azonban a trianoni békeszerződés és a területi elcsatolások következtében később megszűnt. Foglalkozási megoszlásuk igen változatos képet mutat. A kereskedelem mellett a szolgáltató- és javítóiparban, illetve őstermelőként dolgoztak, de találunk közöttük földbérlőket, valamint kis- és nagybirtokosokat is. A társadalmi rétegződés áttekintése után érdemes röviden áttekinteni a községi iskoláztatás helyzetét is.

A tanintézet

A kisvárdai Szent Orsolya-rendi Elemi Népiskola a Tanítóképző Intézettel együtt a VKM 90301/1918. sz. rendelete alapján 1918. szeptember 12-én nyitotta meg kapuit a tanuló ifjúság előtt. Ezzel a háborús időszak gazdasági nehézségei ellenére is megindulhatott a vallásos nőnevelés intézményesülése a községben. A tanítványok a képző mellett a korszerűen felszerelt internátusban töltötték iskolai éveiket.

A kezdeti intézet a folyamatos fejlesztések során iskolakomplexummá vált, s a bővítést egyrészt az egyre növekvő tanulói létszám, másrészt a lakosság igénye is indokolta.

1927-ben megvalósult a polgári leányiskola, az 1932/33. tanévben újjáépült a lakóotthon, így a leányok az elemi és a polgári iskola után a tanítóképzőben folytathatták tanulmányaikat.

A tanulói létszám alakulása

A tanulói létszám változásait az 1. ábra jeleníti meg. Az első évben 30 fő iratkozott be a tanítóképzőbe. 1919–20-ban ez a szám a duplájára emelkedett 14 magántanulóval. Az 1920-as években ingadozást mutat az utóbbiak száma. 1923-ban a vallás- és közoktatásügyi miniszter az addig négy évfolyamos képzőket öt évfolyamossá alakította.²⁸ Kisvárdán az 1924–25-ös tanévtől kezdődően indult meg az öt évfolyamos tanítóképzés. Az 1927. évi 12. törvénycikk a polgári iskolákat középfokúvá minősítette,²⁹ megnyitva ezzel az utat a tanító-, óvó- és egyéb szakiskolába igyekvő fiataloknak, aminek hatása a községi tanintézetbe beiratkozott hallgatók számában is tapasztalható volt. Ugrásszerűen megnőtt létszámuk az 1927–28-as évben; ez leginkább az elsőéveseknél figyelhető meg. A képzősök aránya az 1930/31. évben érte el csúcspontját, ezt követően csökkenő tendenciát mutatott, amire később hatással volt a tanítóképzés szerkezetének változása is. Az 1938. évi XIII. és XIV. törvénycikk elrendelte a négyéves, gyakorlati irányú középiskolák után a kétéves tanítóképző akadémiák megszervezését. A rendelet értelmében az öt éves intézeteket fokozatosan kellett líceummá alakítani vagy megszüntetni. A líceumi képzés érettségivel zárult, és jogosítványt adott az akadémiákon való továbbtanulásra. Azonban a háborús időkben fellépő tanárihiány miatt a középiskolának csak az első, második és harmadik osztálya nyílt meg, s a leányok a képző negyedik és ötödik osztályában folytathatták tanulmányaikat.³⁰

Kisvárdán ellenben a fokozatos átszervezés nem valósult meg, mivel az első bécsi döntés következtében az országhoz visszacsatolt területeken, közöttük Kassán szükség volt a magyar tanerőre, ezért a Szent Orsolya-rend úgy döntött, hogy elsősorban az „*ősi intézetet*”³¹ kell ellátni tanárokkal. 1939 szeptemberétől tehát már nem indulhatott meg a tanítóképző első évfolyama. Ez a rendelkezés fájdalmas volt mind a rendtagok, mind a növendékek és a szülők számára. Így a településen háztartási, gazdasági iskolát szerveztek. A 3239/1939. sz. érseki leirat adott engedélyt a megnyitásra. A VKM 69.628/1939. V/2. számú okirata meghatározta az iskola nevét: „kétéves háztartási-gazdasági továbbképző tanfolyam”.³²

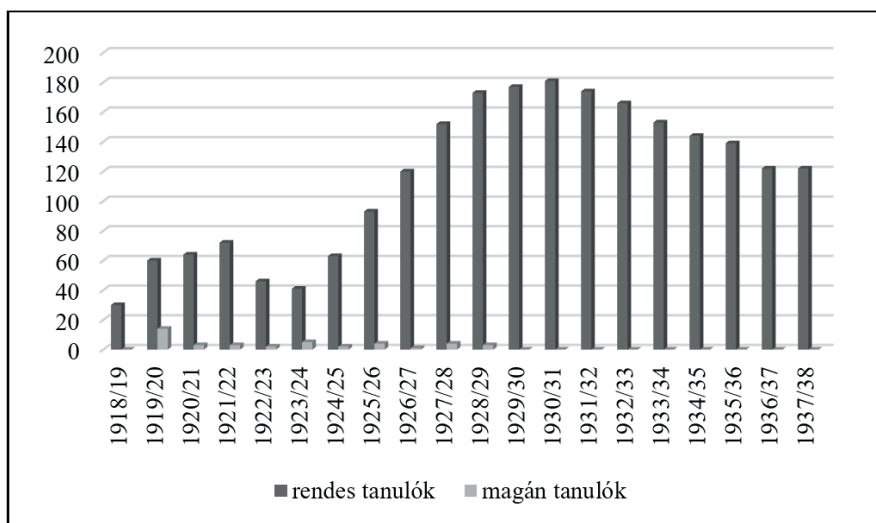
²⁸ MÉSZÁROS, *i. m.*, 254.

²⁹ PUKÁNSZKY-NÉMETH, *i. m.*, 620.

³⁰ *A pedagógusképzés törvényi szabályozása 1917–1945*, szerk. MIKONYA György, Bp., 2012, 160–166.

³¹ Az orsolyiták 1699-ben telepedtek le Kassán.

³² *A Szent Orsolya-rendű apácák által fenntartott kisvárdai római katolikus Elemi Népiskolai Tanítóképző Intézet és Polgári Leányiskola értesítője az 1938/39. tanévről*, Kisvárdá, 1939, 12.

1. ábra: A tanulói létszám változása 1918 és 1938 között³³

A tanulók vizsgálata a származásuk alapján

A továbbiakban a tanulók származás szerinti megoszlását vettem figyelembe az 1921–1938-ig terjedő időszakban, amely a szülők foglalkozása alapján követhető nyomon. A vizsgált időszak 1921-től 1938-ig terjedt, a hallgatók teljes létszámára vonatkoztatva. Az adatokat három csoportra osztottam a helyi társadalmi rétegeknek megfelelően. Az első csoportot a felső társadalmi osztály alkotja, ide tartoznak a tanító-, a tanár-, a pap-, a nagybirtokos, a középbirtokos és az értelmiségi családból származó tanulók. Az értesítők adatait áttekintve megállapítható, hogy szignifikáns az értelmiségi szülők gyermekeinek száma a többiekéhez képest. Közöttük a pap, tanító vagy tanár foglalkozású szülők száma kiemelkedő. Az orvosok, ügyvédek gyermekeinek száma csekély. Az ebből a társadalmi csoportból származó családok gyermekeit felsőfokú iskolákba küldték tanulni. Létszámuk az 1928/29-es tanévben magas volt, 71 fő, azonban az 1930-as évben csökkenő tendenciát mutatott, majd a későbbi időszakban is kevesebben tanultak a képzőben. A százalékos megoszlás szerint a felső réteg az 1921/22-es iskolai évben 49%-ban volt jelen, ami az 1936/37-es évre 30%-ra csökkent. Az 1938-as év némi emelkedést, 33%-ot mutat.

A középréteghez tartozó foglalkozások között szerepelt a köztisztviselő, közhivatalnok, kisbirtokos, gazdasági tisztviselő; ipari, kisipari és bányászati vállalkozó, kereskedő. Az 1921/22-es tanévben 32 középosztálybeli növendék folytatott tanulmányokat a tanítóképzőben, ami az 1928/29-es évre megháromszorozódott,

³³ Forrás: a *Szent Orsolya-rendi iskolai értesítők: 1918–1938* alapján a szerző saját ábrája.

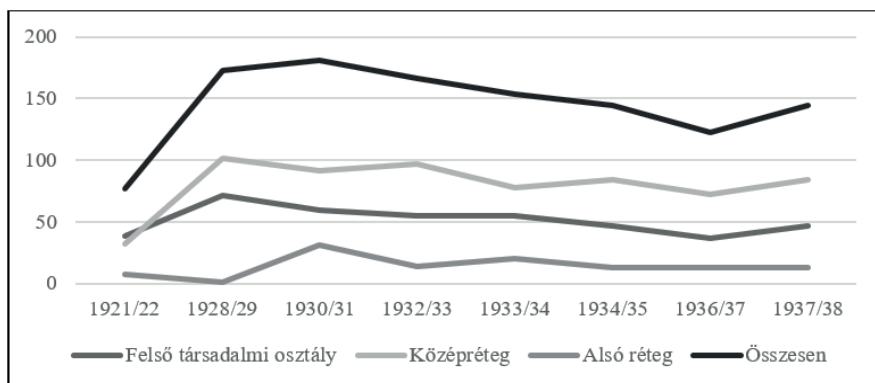
101 főre. A további években azonban a felső osztályhoz tartozókkal arányosan csökkent a létszám. Az 1921/22-es évben 42% a középrétegbeliek aránya. A százalékos adatokat tekintve 1928-ra a középosztályból érkezők 58%-ban voltak jelen az intézményben, ami a további években is megmaradt, kisebb hullámzásokkal. Megállapítható tehát az középosztályból származók dominanciája az intézetben tanulók között. Az alsó rétegbe a katonai altisztek, közlekedési segédszemélyzet (altiszt, segéd, szolga) kerültek. Ők kisebb létszámban képviseltették magukat az intézményben, bár az 1930/31-es évben többen voltak a tanintézetben.

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Felső társadalmi osztály	38	71	59	55	55	47	37	47
Középréteg	32	101	91	97	78	84	72	84
Alsó réteg	7	1	31	14	20	13	13	13
Összesen	77	173	181	166	153	144	122	144

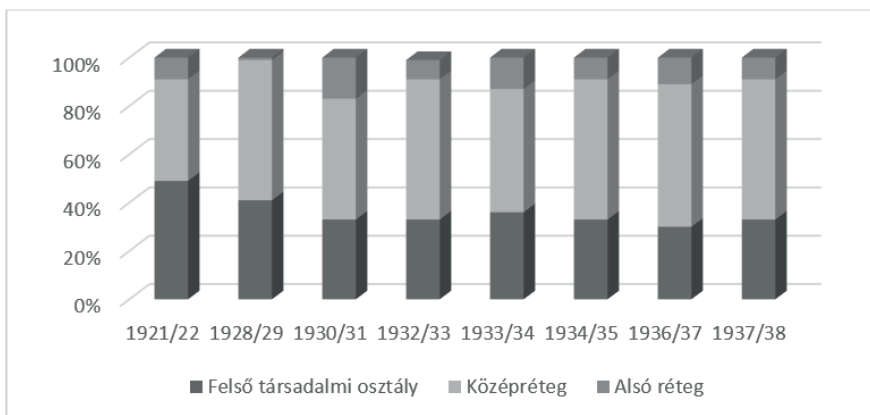
3. táblázat: A tanulók származás szerinti megoszlása

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Felső társadalmi osztály	49%	41%	33%	33%	36%	33%	30%	33%
Középréteg	42%	58%	50%	58%	51%	58%	59%	58%
Alsó réteg	9%	1%	17%	8%	13%	9%	11%	9%
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

4. táblázat: A tanulók származás szerinti megoszlásának százalékos aránya

2. ábra: A tanulók számának alakulása származás szerint

3. ábra: A tanulók származás szerinti százalékos megoszlása

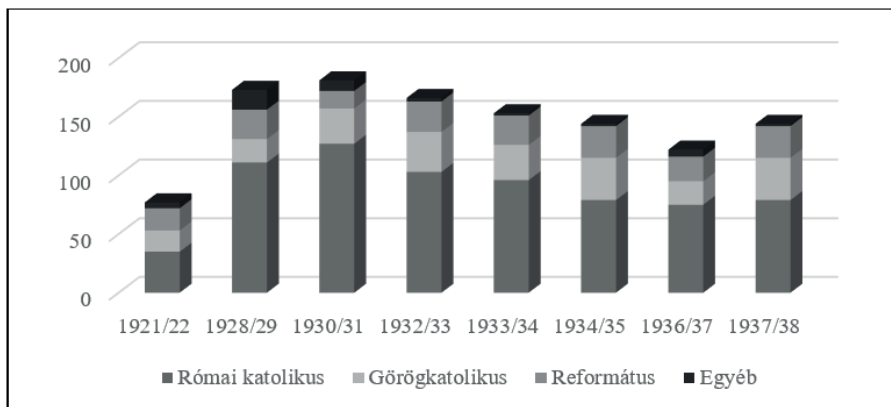
A következőkben a tanulók felekezet szerinti hovatartozását vettem figyelembe négy felekezeti csoport szerint, melyek jellemzőek a községben. Az egyéb vallásúak kategóriájába tartoznak az izraeliták, a további vallási csoportok száma (pl. ágostai hitvallásúak) elenyésző. Az adatokat tekintve az 1930-as évben kiugróan magas volt az intézményben tanuló római katolikusok száma. Ahogy a korábbiakban is láthattuk, a lakosság körében is ők voltak a legtöbben. A görögkatolikusok aránya jóval alacsonyabb, a reformátusok ugyancsak kisebb létszámúak, de az 1921 és 1929 közötti években ők látogatták többen az intézményt. A zsidó felekezetű tanulók száma az 1928/29-es évben volt a legmagasabb.

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Római katolikus	35	111	127	103	96	79	75	79
Görögkatolikus	18	20	30	34	30	36	20	36
Református	19	25	15	26	25	27	21	27
Egyéb	5	17	9	3	2	2	6	2
Összesen	77	173	181	166	153	144	122	144

5. táblázat: A tanulók számának alakulása vallásuk szerint

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Római katolikus	45%	64%	70%	62%	63%	55%	61%	55%
Görögkatolikus	23%	12%	17%	20%	20%	25%	16%	25%
Református	25%	14%	8%	16%	16%	19%	17%	19%
Egyéb	6%	10%	5%	2%	1%	1%	5%	1%
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

6. táblázat: A tanulók vallás szerinti százalékos megoszlása

4. ábra: A tanulók számának alakulása felekezeti hovatartozásuk alapján

A továbbiakban a tanulók lakóhely szerinti megoszlását tekintetem át, amelyből megállapítható, hogy az intézmény milyen szerepet játszott helyi és regionális szinten. Az információkból látható, hogy az iskola székhelyéről érkezett tanulók nagyobb számban voltak jelen 1928–1934-ig. A másik csoportba az iskola vármegyéjéből érkezettek kerültek. Számuk 1932–1934-ig meghaladta a saját székhelyről érkezett növendékekét. A más vármegyéből jövők között találunk nógrádi, baranyai, komáromi illetőségűeket is. Létszámuk a kezdeti években meghaladta mind a saját lakóhelyről, mind a más vármegyéből érkezett tanulókéét. A trianoni békeszerződés nyomán elcsatolt területről érkezők kevesen voltak; leginkább a tanulmányaikat már korábban megkezdett tanítványokra vonatkoztak ezek az adatok. Az elemzésekből kitűnik, hogy az intézet fontos szerepet játszott a településen élők körében, de régiószintű funkciója is lényeges volt, hiszen az elemitől kezdődően a polgárin keresztül a tanítóképzőig kiépítette a leányok számára az oktatás és nevelés összefüggő lépcsőfokait,³⁴ s ez különösen népszerűvé tette szűkebb és tágabb környezetében egyaránt.

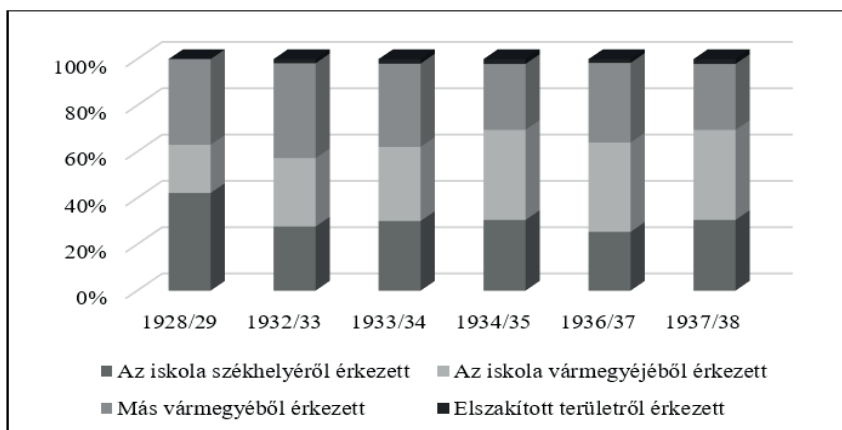
	1928/ 29	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Az iskola székhelyéről érkezett	73	46	46	44	31	44
Az iskola vármegyéjéből érkezett	36	49	49	56	47	56
Más vármegyéből érkezett	64	68	55	41	42	41
Elszakított területről érkezett	0	3	3	3	2	3
Összesen	173	166	153	144	122	144

7. táblázat: A tanulók száma lakóhelyük szerint

	1928/ 29	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Az iskola székhelyéről érkezett	42%	28%	30%	31%	25%	31%
Az iskola vármegyéjéből érkezett	21%	30%	32%	39%	39%	39%
Más vármegyéből érkezett	37%	41%	36%	28%	34%	28%
Elszakított területről érkezett	0%	2%	2%	2%	2%	2%
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%

8. táblázat: A tanulók aránya lakóhelyük szerint, %-ban

³⁴ LENGYELNÉ TÓTH ÉVA, *Kisvárdai iskolái = Kisvárdai '90: Tanulmányok Kisvárdáról*, szerk. FEHÉRVÁRI Béla, Kisvárdai, Önkorm., 1991, 134.

5. ábra: A tanulói létszám megoszlása a lakóhely szerinti vizsgálat alapján

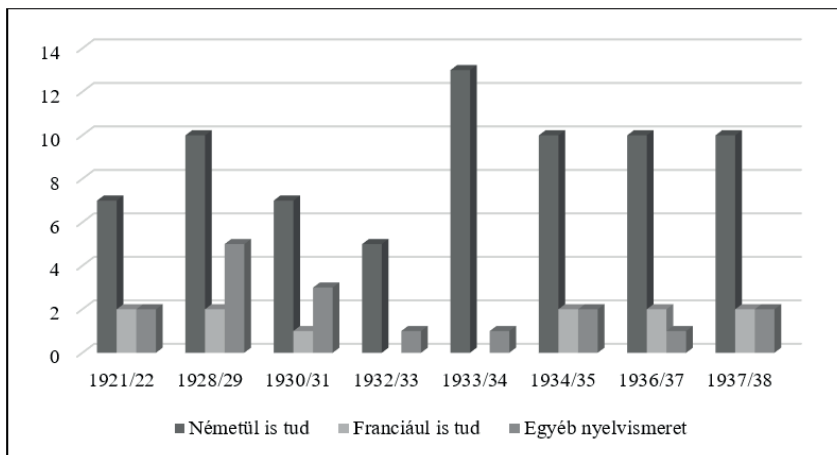
Utolsó szempontként szerepelt a tanulók idegennyelv-tudásának vizsgálata. Közülük a csak magyarul tudók voltak számbeli fölényben. Az anyanyelvükön kívül más nyelvet is beszélők esetében a német nyelvtudás jelentős. A tanulók közül kevesen beszéltek a francia nyelvet, sőt az 1932 és 1934 közötti években erről nincs információ. Az egyéb nyelvtudáshoz a szlovák nyelvismeret tartozik.

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Csak magyarul tud	66	161	172	160	139	130	110	130
Németül is tud	7	10	7	5	13	10	10	10
Franciául is tud	2	2	1	NA	NA	2	2	2
Egyéb nyelvismeret	2	5	3	1	1	2	1	2
Összesen	77	178	183	166	153	144	123	144

9. táblázat: A tanulók számának alakulása idegennyelv-tudásuk szerint

	1921/ 22	1928/ 29	1930/ 31	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1936/ 37	1937/ 38
Csak magyarul tud	86%	90%	94%	96%	91%	90%	89%	90%
Németül is tud	9%	6%	4%	3%	8%	7%	8%	7%
Franciául is tud	3%	1%	1%	0%	0%	1%	2%	1%
Egyéb nyelvismeret	3%	3%	2%	1%	1%	1%	1%	1%
Összesen	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

10. táblázat: A tanulók arányának alakulása idegennyelv-tudásuk szerint, %-ban

6. ábra: A tanulók idegennyelv-ismerete

Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy egy kis vidéki tanítóképző diákságának társadalmi összetételét, felekezeti hovatartozását, nyelvtudását és lakóhelyét elemezzem. Mindezekből képet kaphattunk arról, hogy a tanintézet milyen szerepet töltött be az itt élők és a vonzáskörzetből érkezők életében. A városi alapfunkciók meglétéből kiderült, hogy szerepét a megyeszékhelyéhez hasonlíthatjuk, de fejlettsége jóval elmarad attól, hiszen leginkább az ipari és kereskedelmi szerep érvényesült a betelepült zsidóságnak köszönhetően.

A társadalmi csoportok vizsgálatánál láthattuk, hogy Kisvárdán hiányzott a tőkeerős, vállalkozó réteg, s a két világháború között nem történtek nagyobb beruházások sem. A közép- és alsó réteg igen sokszor megélhetési gondokkal küzdött. Leányaik taníttatása sokszor biztos egzisztenciális lehetőséget és társadalmi megbecsültséget helyezett kilátásba.

A tanintézet hallgatói leginkább a középrétegből kerültek ki, de jellemző a felső osztálybeli értelmiségiek, különösen a tanító és tanár szülők gyermekeinek jelenléte, ahol egyfajta önrekrutáció is tapasztalható.

„A mai Kisvárdai tipikus jelenség. Azon városoktól községektől egyike, amelyek nevükben ugyan még községek, de a környék tényleges szükségletének megfelelően már régen túlnőtték a községi kereteken. Ipari, kereskedelmi és kulturális intézményei már városiak és társadalmának egész élete is városi”³⁵ – olvasható Virágh Ferenc kissé elfogult, de hiteles leírásában. Szavainak a jelenben is van aktualitása, hiszen a városnak még van miben fejlődnie.

³⁵ VIRÁGH, i. m., 138.

Recruitment Examination of Students from Kisvárda's Teacher Training School Belonging to the Order of St. Ursula between 1928 and 1938

Socio-historical researches of recent years about the questions of social mobility focus more and more on education. There is a strong link between schools and social stratification, especially in terms of family backgrounds which are of extreme significance for people's future lives. The aim of this study is to present the strata of local society, furthermore to share the background of students, for example, where and which social classes they came from, and from this we can make some conclusions about the role which the institution played in a local and regional level.